

KANTTEKENINGEN BIJ DE GROEI VAN DE DEELNAME AAN CLUSTER 4

november 2005

Landelijke Commissie Toezicht Indicatiestelling

De Landelijke Commissie Toezicht Indicatiestelling bestaat uit:

Prof. drs. J. van Londen (voorzitter)
Mevrouw prof. dr. I.A. van Berckelaer-Onnes
Prof. dr. N. Bleichrodt
Prof. dr. W.O. Renier
Prof. dr. L.M. Stevens

Mevrouw dr. R. Gonggrijp (secretaris)

Inhoud	Paginnummer
1. Inleiding	4
2. Ontwikkeling van de deelname aan cluster 4	4
3. Gebruik van de rugzak	8
4. Scholen van herkomst	9
5. Diagnostische kenmerken	10
6. Gebruik van de beredeerde afwijking	12
7. Overeenstemming tussen CvI en LCTI	13
8. Regionale verschillen	14
9. Samenvatting en advies	16
Bijlage A: Brief van de Minister van 31 mei 2005	21
Bijlage B: Vermoedens betreffende de achtergronden van de groei van de deelname aan cluster 4	23
Bijlage C: De diagnose PDD-NOS als indicatiecriterium voor cluster 4	29
Colofon	32

1. Inleiding

In een brief d.d. 31 mei 2005 verzocht de minister van OCW de LCTI een onderzoek te doen naar de achtergronden van de groei van het aantal leerlingen in cluster 4 (het speciaal onderwijs voor kinderen met gedragsstoornissen en/of ontwikkelingspsychopathologie). Dit onderzoek diende zich te richten op:

- a. de ontwikkeling van de deelname aan cluster 4;
- b. de samenstelling van de leerlingenpopulatie van cluster 4 en
- c. de diagnose PDD-NOS als indicatiecriterium voor cluster 4.

Het in augustus 2005 aan het Ministerie van OCW gepresenteerde concept-verslag van dit onderzoek maakte duidelijk dat bij de groei van de deelname aan cluster 4 de introductie van de 'rugzak' een bijzondere rol speelde. Daarom werd tijdens ambtelijk overleg met vertegenwoordigers van dit ministerie de afspraak gemaakt deze rol in een bescheiden vervolgonderzoek nader te analyseren. De thans voorliggende notitie biedt een geïntegreerde weergave van de verslagen van beide onderzoeken.

In deze notitie komen zeven onderwerpen aan de orde:

- a. de belangrijkste kwantitatieve gegevens over de groei van cluster 4;
 - b. kwantitatieve gegevens over het gebruik van de rugzak door de doelgroep van cluster 4;
 - c. de scholen van herkomst van de leerlingen die voor cluster 4 worden aangemeld;
 - d. de diagnostische kenmerken van de voor cluster 4 geïndiceerde leerlingen;
 - e. het gebruik van de beredeneerde afwijking bij de indicatie van leerlingen voor de zorg van cluster 4;
 - f. de mate van overeenstemming tussen CvI's en LCTI bij de beoordeling van aanmeldingen voor cluster 4 en
 - g. regionale verschillen betreffende de deelname aan cluster 4 en het gebruik van de rugzak.
- De bespreking van deze zeven onderwerpen wordt afgesloten met een korte samenvatting en een beknopte schets van mogelijke ontwikkelingen.

De notitie bevat drie bijlagen:

- a. de brief van de Minister van OCW van 31 mei 2005 waarin zij de LCTI om een onderzoek naar de groei van de deelname aan cluster 4 vraagt;
- b. een overzicht van een aantal vermoedens betreffende de achtergronden van de groei van cluster 4 en
- c. een beschouwing over het gebruik van de diagnose PPD-NOS als indicatiecriterium.

Het onderzoek waar deze notitie verslag van doet moest in korte tijd, naast de reeds geplande werkzaamheden van de LCTI, worden uitgevoerd. De beschikbare tijd was dan ook niet toereikend voor een grondige analyse van het complexe vraagstuk van de groei van de deelname aan cluster 4. De resultaten van het onderzoek bieden dan ook niet meer dan een eerste verkenning van de vele interacterende factoren die bij de groei van cluster 4 een rol spelen. Dat neemt niet weg dat zij een bijdrage kunnen leveren aan de systematisering van de discussie over de groei van cluster 4.

2. Ontwikkeling van de deelname aan cluster 4

De minister legt in haar verzoek om een analyse van de ontwikkeling van de deelname aan cluster 4 de nadruk op de periode 2002-2005. Een goed begrip van de groei gedurende deze

periode vereist dat ook naar de ontwikkeling in de daaraan voorafgaande jaren wordt gekeken. Daarbij doet zich het probleem voor dat het begrip ‘cluster 4’ in de voor 2002 samengestelde onderwijsstatistieken nog niet wordt gehanteerd. Deze statistieken bevatten alleen cijfers over de afzonderlijke schoolsoorten die thans tot cluster 4 worden gerekend:

- a. de scholen voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen (ZMOK-scholen);
- b. de scholen verbonden aan pedologische instituten (PI-scholen) en
- c. de scholen voor langdurig zieke kinderen (LZK-scholen).

De laatste scholen werden tot 2002 zowel door somatisch zieke kinderen (nu LZK-cluster 3) als door psychiatrisch zieke kinderen (nu LZK-cluster 4) bezocht. Daardoor geeft het optellen van de deelnamecijfers van de ZMOK-scholen, de PI-scholen en de LZK-scholen in de jaren voor 2002 een vertekend beeld van de deelname aan cluster 4. Dit probleem is opgelost door de deelname aan cluster 4 in deze periode te schatten met behulp van de volgende vuistregel:

- a. 100 % van de ZMOK-leerlingen;
- b. 100 % van de PI-leerlingen en
- c. 75 % van de LZK-leerlingen.¹

Ook deze methode leidt tot een wat vertekend beeld, maar de vertekening is veel kleiner dan wanneer de populatie van de LZK-scholen voor 100 % zou worden meegeteld.

De hierboven geformuleerde richtlijn leidt tot het in tabel 1 weergegeven overzicht van de groei van cluster 4 in de periode 1992–2004. In deze tabel zijn ter wille van de overzichtelijkheid alleen de zgn. Olympische jaren verwerkt. De vermelde cijfers hebben uitsluitend betrekking op leerlingen die een aparte school voor (voortgezet) speciaal onderwijs bezoeken. Leerlingen die binnen het regulier onderwijs vanuit het speciaal onderwijs ambulante begeleiding ontvangen (de zgn. rugzak-leerlingen) blijven hier buiten beschouwing.

Tabel 1			
Ontwikkeling van de groei van het aantal leerlingen op de tot cluster 4 behorende scholen in de periode 1992–2004. Peildatum 1 oktober. Toelichting in tekst.			
Jaar	Aantal leerlingen	Groei in vier jaar	Groei in vier jaar in %
1992	10.578		
1996	12.449	1.871	18 %
2000	15.675	3.226	26 %
2004	22.078	6.403	41 %

De in deze tabel vermelde cijfers geven een duidelijk beeld van de groei van de deelname aan cluster 4: het aantal leerlingen in de periode tussen 1992 tot 2004 is meer dan verdubbeld. Opvallend is de versnelling in de groei. In 1992-1996 is sprake van een groei van 1.871 leerlingen (18 %), in 1996-2000 van 3.226 leerlingen (26 %) en in 2000-2004 van 6.403 leerlingen (41 %).

¹ Deze 75 % is gebaseerd op een schatting van het percentage LZK-leerlingen dat op basis van de huidige indeling tot LZK-cluster 4 zou worden gerekend.

Tabel 2 heeft betrekking op de periode 2001-2004 ². Ook in deze tabel gaat het alleen om leerlingen die een aparte school voor speciaal onderwijs bezoeken, dus niet om leerlingen die vanuit cluster 4 binnen het regulier onderwijs ambulante begeleiding ontvangen. De cijfers zijn gesplitst: so-leerlingen en vso-leerlingen worden apart vermeld.

Tabel 2			
Ontwikkeling van de groei van het aantal leerlingen op de tot cluster 4 behorende scholen in de periode 2001-2004. Peildatum 1 oktober. Toelichting in de tekst.			
Jaar	SO	VSO	Totaal
2001	9.065	7.595	16.660
2002	9.400	8.903	18.303
2003	10.401	10.481	20.882
2004	10.704	11.374	22.078

Deze tabel brengt twee ontwikkelingen aan het licht:

- a. er is sprake van een jaarlijkse groei van gemiddeld ongeveer 1.800 leerlingen (in 2002 ongeveer 1.600 leerlingen, in 2003 ongeveer 2.600 leerlingen en in 2004 ongeveer 1.200 leerlingen).
- b. het grootste deel van de groei komt voor rekening van het vso (70 %) ³.

Sedert de invoering van de leerlinggebonden financiering wordt onderscheid gemaakt tussen 'geïndiceerde leerlingen' en 'leerlingen op wie de zgn. plaatsbekostiging van toepassing is'. De eerste groep betreft leerlingen die op basis van een beschikking van een Commissie voor de Indicatiestelling voor speciaal onderwijs in aanmerking komen; bij de tweede groep gaat het om leerlingen van aan residentiële of semi-residentiële voorzieningen gelieerde scholen voor speciaal onderwijs. Deze scholen kunnen het Ministerie van OCW verzoeken een aantal 'plaatsen' te bekostigen, die zijn bedoeld voor leerlingen zonder CvI-beschikking. Dit duale systeem ('bekostiging op basis van een door de CvI verstrekte beschikking' en 'plaatsbekostiging op basis van binding met een (semi-)residentiële voorziening') functioneert vanaf het schooljaar 2002/2003. Daarbij ging het in het eerste jaar nog slechts om een experimentele regeling, waarbij de besluitvorming over de toegang tot het speciaal onderwijs formeel nog in handen lag van de Commissies van Onderzoek van de betrokken scholen. Tabel 3 laat zien hoeveel leerlingen op basis van een CvI-beschikking en hoeveel leerlingen op basis van het principe van plaatsbekostiging in oktober 2003 en oktober 2004 het speciaal onderwijs bezochten.

² Het Ministerie van OCW beschikt helaas nog niet over exacte cijfers betreffende de situatie in oktober 2005.

³ De totale groei in de periode 2001-2004 bedraagt 5.418 leerlingen (22.078 – 16.660). Die van het VSO 3.779 leerlingen (11.347 – 7.595).

Tabel 3

Via CvI-beschikking geplaatste leerlingen en op basis van plaatsbekostiging geplaatste leerlingen. Toelichting in de tekst.

Peildatum	Geplaatst op basis van CvI-beschikking	Geplaatst op basis van plaatsingsbekostiging	Totaal
2003	13.503	6.657	20.160
2004	13.854	7.337	21.191

De nauwlettende lezer zal opmerken dat de totaalaantallen in de rechterkolommen van tabel 3 afwijken van de totaalaantallen in de rechterkolom van tabel 2. Dat houdt verband met twee verschillende uitgangspunten. Tabel 2 is gebaseerd op het aantal leerlingen dat of op basis van een CvI-beschikking of op basis van plaatsingsbekostiging door de overheid op de teldatum van 1 oktober wordt gefinancierd. Tabel 3 vermeldt het aantal leerlingen dat de betrokken scholen feitelijk bezoekt. Daarbij is er sprake van een verschil tussen bekostigde leerlingen (tabel 2) en feitelijke leerlingen (tabel 3). Dit verschil (in 2003 ruim 700 leerlingen en in 2004 bijna 900 leerlingen) wordt in de loop van het schooljaar kleiner. Desalniettemin blijft een deel van de bekostigde plaatsen onbezet.

In cijfers over de groei van het speciaal onderwijs wordt, zoals in tabel 2, doorgaans gebruik gemaakt van het aantal bekostigde plaatsen. Voor een goed begrip van de groei van cluster 4 is het echter wel gewenst deze bekostigde plaatsen te splitsen in plaatsen die worden gefinancierd op basis van een CvI-beschikking en (al of niet bezette) plaatsen die worden gefinancierd op basis van plaatsbekostiging. Deze splitsing wordt zichtbaar gemaakt in tabel 4.

Tabel 4

In 2003 en 2004 gefinancierde plaatsen op scholen voor (voortgezet) speciaal onderwijs. Financiering op basis van CvI-beschikkingen en financiering op basis van plaatsbekostiging. Toelichting in de tekst.

Jaar	Financiering op basis van CvI-beschikking	Financiering op basis van plaatsbekostiging	Totaal
2003	13.503	7.379	20.882
2004	13.854	8.224	22.078

Deze tabel maakt duidelijk dat de aan de CvI's gekoppelde procedures en criteria slechts een deel van de leerlingen van cluster 4 bestrijken. In 2003 viel 35 % van de populatie van cluster 4 buiten het werkerrein van de CvI's en in 2004 37 %. Opvallend is ook dat de groei van het aantal leerlingen dat op basis van een CvI-beschikking gefinancierd wordt in de periode 2003-2004 relatief kleiner is dan die van het aantal op basis van plaatsbekostiging gefinancierde leerlingen (ongeveer 3 % versus ongeveer 11 %). Deze opvallend sterke groei van het aantal op basis van plaatsbekostiging gefinancierde leerlingen wordt mede beïnvloed door de leerlingen van scholen verbonden aan justitiële inrichtingen die bij aanvang van de Regeling Leerlinggebonden financiering overgeheveld zijn van het Ministerie van Justitie naar het Ministerie van OCW. De leerlingen van deze scholen werden voorheen in de

onderwijsstatistieken niet meegerekend. Dat is nu wel het geval. Dit verklaart een deel van de groei van het speciaal onderwijs in de periode 2003-2004. Zonder deze overheveling zou het aantal leerlingen van cluster 4 beduidend lager zijn: in 2003 19.161 in plaats van 20.822 en in 2004 20.030 in plaats van 22.078.

3. Gebruik van de rugzak

Sedert de invoering van de Regeling Leerlinggebonden Financiering (LGF) kunnen ouders van leerlingen die voor speciaal onderwijs in aanmerking komen kiezen tussen:

- a. een aparte school voor (voortgezet) speciaal onderwijs (v)so en
- b. extra onderwijszorg binnen het regulier onderwijs.

Het laatste van deze twee alternatieven (de zgn. rugzak) krijgt voor een belangrijk deel gestalte door ambulante begeleiding vanuit het speciaal onderwijs. Deze ambulante begeleiding was voor een deel van de doelgroep van cluster 4 (in beperkte mate) al eerder mogelijk. Daarbij ging het vooral om de begeleiding van leerlingen *in afwachting van* plaatsing op een school voor speciaal onderwijs of om begeleiding van leerlingen *na* hun verblijf op een school voor (voortgezet) speciaal onderwijs en veel minder om ambulante begeleiding als alternatief voor speciaal onderwijs (de huidige 'rugzak'). Daardoor heeft vergelijking van de cijfers over de jaren 2003, 2004 en 2005 met die over voorafgaande jaren weinig zin. Tabel 5 verschaft dan ook alleen cijfers over 2003, 2004 en 2005.

Tabel 5			
Aantal leerlingen van de doelgroep van cluster 4 dat ambulante begeleiding ontvangt. Peildatum 1 oktober. Toelichting in tekst.			
Peildatum	Aantal ambulant begeleide leerlingen		
	(s)bao	vo	totaal
oktober 2003	878	671	1.549
oktober 2004	2.175	1.157	3.332
oktober 2005	5.313	2.742	8.055

Tabel 5 maakt duidelijk dat een groot aantal ouders van de door de Regeling LGF gecreëerde mogelijkheid tot speciale onderwijszorg via ambulante begeleiding binnen het regulier onderwijs gebruik maakt. Daarbij is ook sprake van een duidelijke groei: in oktober 2005 zijn er ruim vijf keer zoveel leerlingen met een 'rugzak' dan in oktober 2003. De tabel laat ook zien dat het gebruik van de rugzak in een periode van ongeveer twee jaar fors is toegenomen. Het lijkt er op dat ouders en scholen enige tijd nodig hadden om met de mogelijkheid van de rugzak vertrouwd te raken.

Het sterk groeiend gebruik van de rugzak gaat niet, zoals halverwege de jaren negentig bij de introductie van het idee werd verwacht, gepaard met een vermindering van het aantal leerlingen op aparte scholen voor speciaal onderwijs.

Tabel 6				
Drie soorten deelnemers aan cluster 4				
Tijdstip	Geïndiceerde leerlingen op aparte (v)so scholen	Residentiële leerlingen op aparte (v)so scholen	Rugzak-leerlingen	Totaal
oktober 2003	13.503	7.379	1.549	22.431
oktober 2004	13.854	8.224	3.332	25.410
januari 2005	14.944	8.303	4.421	27.688

Tabel 6 laat zien dat de groei van het aantal rugzak-leerlingen niet tot een daling van het aantal leerlingen op aparte scholen heeft geleid. Ook dat aantal groeit nog steeds. Het lijkt er eerder op dat de introductie van de rugzak tot een nieuwe categorie gebruikers van extra onderwijszorg heeft geleid: kinderen die extra zorg behoeven, maar waarvan de ouders kiezen voor extra zorg binnen het regulier onderwijs in plaats van binnen een aparte school voor speciaal onderwijs. Dit verschijnsel komt in paragraaf 5 van deze notitie aan de orde. Daarvoor wordt in paragraaf 4 eerst nog aandacht besteed aan de scholen van herkomst van de voor de zorg van cluster 4 aangemelde leerlingen.

4. Scholen van herkomst

Tabel 7 schetst een beeld van de scholen van herkomst van de in 2003/2004 en 2004/2005 voor de zorg van cluster 4 aangemelde leerlingen. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen leerlingen die (na een positieve indicatie) een aparte school voor speciaal onderwijs zijn gaan bezoeken en zgn. rugzak-leerlingen. Bij het samenstellen van deze tabel zijn de herindicaties van leerlingen die al op het speciaal onderwijs zitten buiten beschouwing gelaten. Hetzelfde geldt voor de zgn. residentiële leerlingen die zonder indicatie op een cluster 4 school zijn geplaatst.

Tabel 7							
School van herkomst van de in 2003/2004 en 2004/2005 aangemelde leerlingen ⁴							
	BAO	SBAO	PRO	LWOO	Ander VO	Anders ⁵	Totaal
ll. op aparte (v)so scholen	3.662	1.572	194	857	1.314	3.126	10.725
Rugzak-leerlingen	2.743	417	30	240	418	365	4.213
Totaal	6.405	1.989	224	1.097	1.732	3.491	14.938

⁴ Bij de samenstelling van deze tabel zijn, met het oog op het verkrijgen van zo groot mogelijke aantallen, de gegevens van 2003/2004 en 2004/2005 bij elkaar gevoegd. In oktober 2005 hadden nog niet alle CvI's alle gegevens over 2004/2005 naar de LCTI gezonden. Daardoor zijn de gegevens over dit cursusjaar (zoals over de school van herkomst) nog niet compleet.

⁵ Dit betreft leerlingen zonder school of leerlingen van wie de school niet bekend is.

Het meest opvallend in deze tabel is de voorkeur voor de rugzak bij leerlingen die op het moment van aanmelding een basisschool bezoeken. Ongeveer 43 % van de ouders van deze leerlingen (2.743 van de 6.405) kiest voor de rugzak. Dat rechtvaardigt de verwachting dat de groei van het aantal rugzak-leerlingen zich verder zal voortzetten.

Van de leerlingen op het speciaal basisonderwijs die een cluster 4 indicatie krijgen, kiest 21 % voor een rugzak. Het is trouwens opvallend dat 13 % van de nieuwe aanmeldingen voor cluster 4 (1.989 van de 14.938) een school voor speciaal basisonderwijs bezoekt. Het afgelopen schooljaar werden van elke 1000 leerlingen van het speciaal basisonderwijs er 21 bij cluster 4 aangemeld. Bij het regulier basisonderwijs zijn er van elke 1000 leerlingen slechts 2 leerlingen bij cluster 4 aangemeld.

5. Diagnostische kenmerken

Velddeskundigen melden regelmatig dat de diagnostische achtergrond van de leerlingen van wie de ouders voor de rugzak kiezen verschilt van die van de leerlingen die een aparte school voor speciaal onderwijs bezoeken. Tabel 8 maakt duidelijk in hoeverre dit inderdaad het geval is. De gegevens in deze tabel hebben betrekking op 13.197 in 2003/2004 en 2004/2005 voor cluster 4 aangemelde leerlingen. Van een aantal leerlingen beschikte de LCTI over onvoldoende informatie om hun diagnostische kenmerken in tabel 8 te kunnen verwerken. Ook in deze tabel zijn, om dezelfde reden als in tabel 7, de gegevens van 2003/2004 en 2004/2005 weer samengevoegd

Tabel 8			
Diagnostische kenmerken van de in 2003/2004 en 2004/2005 aangemelde leerlingen in %			
	ll. op aparte (v)so scholen	rugzak-leerlingen	totaal
Autistische stoornis	12%	15%	13%
Stoornis van Asperger	4%	10%	6%
PPD-NOS	20%	35%	25%
Gedragsstoornissen	10 %	5 %	8 %
Aandachtstekortstoornis	4 %	2 %	3 %
Andere in DSM-IV en/of ICD vermelde stoornis	4 %	4 %	4 %
Jeugdhulpverlening zonder resultaat	7 %	1 %	5 %
Stoornis niet expliciet vermeld	39 %	28 %	36 %
Totaal	100%	100%	100%

Opvallend in deze tabel is het hoge percentage leerlingen bij wie het protocol niet expliciet vermeldt welke stoornis aan hun problemen ten grondslag ligt (36 %). Dat wil niet zeggen dat het hier kinderen met ‘milde’ problemen betreft. De dossiers van deze leerlingen omvatten

vaak uitvoerige beschrijvingen van ernstige problemen. Het is wel zo dat het protocol geen duidelijke uitspraak over de aard van de stoornis bevat. Zie ter illustratie kader 1.

Kader 1

Stoornis niet expliciet vermeld maar wel aangewezen op de zorg van cluster 4

De zesjarige Sandra verbleef de eerste jaren van haar leven in een kinderkuis in Azië, waar zij vanwege haar onhanteerbare gedrag vaak aan bed werd vastgebonden. Met drie jaar werd ze geadopteerd. Op het moment van adoptie was ze sterk ondervoed. Ze kende ook geen dag- en nachtritme. Nu is ze de jongste van drie adoptiekinderen in een gezin met veel draagkracht. Volgens de psycholoog die haar kort voor de aanmelding bij de CvI onderzocht is er mogelijk sprake van een pervasieve ontwikkelingsstoornis. Daarbij wordt nadrukkelijk gesproken van 'waarschijnlijk PDD-NOS'. Dit mede op grond van de overweging dat het bij kinderen met een ernstige verwaarlozing in de eerste levensjaren uiterst moeilijk is om op de leeftijd van zes jaar tot een *juiste* diagnose te komen. Sandra vertoont ook symptomen van ADHD (haar onrustige, impulsieve neigingen) en autistische trekken (clownesk en vreemd gedrag, slecht met veranderingen kunnen omgaan, problemen in de omgang met leeftijdgenoten). Bij onverwachte gebeurtenissen is er vaak sprake van extreme reacties zoals het vele dagen onbereikbaar zijn. Haar gedragsproblematiek vormt een ernstige belemmering bij het verwerven van de leerstof van het basisonderwijs.

Een tweede opvallend verschijnsel is het hoge percentage rugzakleerlingen met een stoornis binnen het autistisch spectrum⁶ (60 %) in vergelijking met het percentage kinderen met een stoornis binnen het autistisch spectrum binnen de groep van wie de ouders voor een aparte school voor speciaal onderwijs kiest (36 %). Dit verschil betreft vooral kinderen met de diagnose PPD-NOS (35 % van de rugzak-leerlingen versus 20 % van de leerlingen die naar het speciaal onderwijs gaan) en kinderen met het syndroom van Asperger (10 % van de rugzak-leerlingen versus 4 % van de leerlingen op aparte scholen voor speciaal onderwijs).

Kader 2

Leerling met het syndroom van Asperger

De twaalfjarige Daan (I.Q. 135) heeft een zeer beperkt begrip van sociale situaties. Daardoor is er voortdurend sprake van ernstige conflicten met leerkrachten en medeleerlingen. Daan heeft grote moeite met veranderingen en een zeer grote behoefte aan een duidelijke structuur. De kinderpsychiater heeft Daan gediagnosticeerd als een (zeer) intelligente jongen met de stoornis van Asperger (299.80/F84.5). Op school heeft hij ondanks zijn intellectuele mogelijkheden door zijn ernstige gedragsproblematiek en zijn problematische werkhouding ernstige problemen met het verwerven van de leerstof van zijn HAVO/VWO-klas. Daarbij is de school ervan overtuigd dat overplaatsing naar het VMBO geen soelaas zal bieden. Daarnaast maakt de school zich ernstige zorgen over zijn sociaal-emotioneel functioneren en over zijn zeer problematische interactie met andere leerlingen. De 'rugzak' biedt de mogelijkheid tot intensieve ondersteuning bij de ontwikkeling van betere sociale vaardigheden en tot begeleiding van de aanpak van problematische situaties. Daan weet inmiddels dat hij regelmatig tot rust moet worden gebracht. Hij heeft zelfs al geleerd daar zelf om te vragen terwijl hij naar zijn hoofd wijst: "Juf wilt u mijn harde schijf leegmaken. Hij zit helemaal vol en daar word ik zo zenuwachtig van. Dan ga ik weer fladderen en dan word ik weer gepest." Ouders en school hebben bewust voor de 'rugzak' gekozen. Daan is onvoldoende weerbaar voor een school voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen.

⁶ Onder een stoornis uit het autismespectrum vallen zowel een autistische stoornis als de stoornis van Asperger, als PDD-NOS. De laatste diagnose wordt in bijlage C van deze notitie uitvoerig toegelicht.

6. Gebruik van de beredeneerde afwijking

De CvI's hebben bij hun oordeelsvorming over de toelaatbaarheid van de aangemelde leerlingen de keuze uit vier alternatieven:

- alle criteria van toepassing: toelaatbaar tot de gewenste schoolsoort;
- niet alle criteria van toepassing maar wel toelaatbaar via de zgn. beredeneerde afwijking (BA);
- CvI kan zich nog geen oordeel vormen: observatieplaatsing;
- niet toelaatbaar.

Het is voorstelbaar dat de noodzaak van extra onderwijszorg voor leerlingen van wie de ouders kiezen voor extra steun binnen het regulier onderwijs minder pregnant is dan bij kinderen die naar een aparte school voor speciaal onderwijs gaan. Dat zou tot uiting kunnen komen in een hoger percentage indicaties op basis van de zgn. beredeneerde afwijking. Bij zo'n beredeneerde afwijking gaat het immers om leerlingen die niet aan alle indicatiecriteria voldoen. Tabel 9 verschaft de informatie die nodig is om de veronderstelling te toetsen dat voor rugzakleerlingen vaker van de beredeneerde afwijking gebruik gemaakt is.

Tabel 9		
Oordeel van de CvI bij de indicatie van in 2003/2004 en 2004/2005 aangemelde leerlingen. Vergelijking van leerlingen die voor een aparte school voor speciaal onderwijs hebben gekozen met rugzak-leerlingen.		
Oordeel	Leerlingen op aparte (v)so scholen	Rugzakleerlingen
Toelaatbaar	70 %	81 %
Toelaatbaar via BA	25 %	19 %
Observatieplaatsing	1 %	< 1 %
Niet toelaatbaar	4 %	< 1%
Onbekend	< 1 %	< 1 %
Totaal	100%	100 %

Tabel 9 laat zien dat de CvI's bij het verstrekken van een positieve indicatie aan toekomstige rugzakleerlingen juist minder vaak van de beredeneerde afwijking gebruik maken dan bij de toekenning van een positieve indicatie aan leerlingen die een aparte school gaan bezoeken. Het verschil is significant.

Kader 3

Een rugzak op basis van de bereedeneerde afwijking

De zevenjarige Achmed is al vanaf groep 1 van de basisschool een groot probleem voor zijn leerkrachten. Dat is nu, hij zit inmiddels in groep 3, nog steeds het geval. Op sommige dagen is hij vrijwel onzichtbaar, op andere dagen weet de juf niet wat ze met hem moet beginnen. Dan verzet hij zich tegen alle opdrachten en regels. Dat verzet gaat gepaard met vaak onverklaarbare woedeaanvallen, waarbij hij de juf letterlijk met hand en tand van zich afhoudt. Zo'n woedeaanval had hij ook toen de psycholoog van de schoolbegeleidingsdienst hem (op verzoek van de brede PCL van het WSNS-samenwerkingsverband) kwam onderzoeken. Deze kwam tot de conclusie dat er sprake was van een jongen met ernstige, maar onduidelijke, ontwikkelingsproblemen. Achmeds verzet tegen regels en opdrachten heeft ook forse consequenties voor het verwerven van de leerstof. Dat komt o.a. tot uiting bij het leren lezen en rekenen, waarbij hij, hoewel hij de indruk maakt gemiddeld intelligent te zijn, nauwelijks vorderingen boekt.

De ouders zeggen dat er thuis en op straat niets aan de hand is. Daardoor kan niet van 'integrale problematiek' worden gesproken. De ouders weigeren elke vorm van contact met de jeugdzorg. Dat is volgens hen niet nodig omdat de problemen op school vooral voortvloeien uit het feit dat 'de juf niet streng genoeg is'. Daarom willen ze ook niet dat Achmed naar een school voor moeilijk opvoedbare kinderen wordt verwezen. Ze willen wel medewerking verlenen aan een aanvraag voor extra steun binnen de huidige school.

7. Overeenstemming tussen CvI en LCTI

Een deel van de door de CvI's beoordeelde aanmeldingen wordt door de LCTI nogmaals beoordeeld (zie de jaarverslagen van de LCTI). Dit biedt de mogelijkheid het oordeel van de CvI te vergelijken met dat van de LCTI. Dat gebeurt in de tabellen 10 en 11. Deze kruistabellen betreffen een steekproef van 350 in 2003/2004 en 2004/2005 bij cluster 4 aangemelde leerlingen: 175 leerlingen die na een positieve indicatie een aparte school voor speciaal onderwijs zijn gaan bezoeken en 175 leerlingen van wie de ouders na positieve indicatie voor de rugzak hebben gekozen.

Tabel 10

Overeenstemming oordeel en besluit CvI en LCTI bij steekproef van 175 leerlingen die vanuit regulier onderwijs aparte scholen gaan bezoeken

Toelichting in tekst.

CvI \ LCTI	Toelaatbaar	Observatie	Negatief	Anders ⁷	Totaal
Toelaatbaar	145	3	2	14	164
Observatie	-	1	-	-	1
Negatief	-	-	10	-	10
Anders	-	-	-	-	-
Totaal	145	4	12	14	175

⁷ Bij 'Anders' gaat het om onvoldoende gegevens of een ander soort speciaal onderwijs

Tabel 11					
Overeenstemming oordeel en besluit CvI en LCTI bij steekproef van 175 rugzakleerlingen					
Toelichting in tekst					
CvI \ LCTI	Toelaatbaar	Observatie	Negatief	Anders	Totaal
Toelaatbaar	161	3	7	3	174
Observatie	-	-	1	-	1
Negatief	-	-	-	-	-
Anders	-	-	-	-	-
Totaal	161	3	8	3	175

De tabellen 10 en 11 schetsen beide een beeld van de mate van overeenstemming tussen het besluit van de CvI en dat van de LCTI-medewerkers. Waar het besluit van CvI en LCTI overeenkomt is de cel grijs gemarkeerd. Van de 175 dossiers van de steekproef van leerlingen die naar aparte scholen voor speciaal onderwijs zijn gegaan zijn er 156 die zich in één van deze grijs gemarkeerde cellen bevinden: een overeenstemming van 89 %.

Bij de dossiers in de steekproef van 175 rugzakleerlingen zijn er 161 in de grijs gemarkeerde cellen. Hier hebben CvI en LCTI bij 92 % van de dossiers een zelfde mening over de noodzaak van extra zorg vanuit cluster 4. Bij de leerlingen die naar aparte scholen voor speciaal onderwijs gaan hebben CvI en LCTI dus wat minder vaak een zelfde oordeel over de ernst van de situatie dan bij rugzakleerlingen. Deze gegevens laten zien dat de CvI's zich bij de beoordeling van zgn. rugzak-leerlingen niet 'soepeler' opstellen dan bij de beoordeling van leerlingen die naar aparte scholen voor speciaal onderwijs gaan. Een bewuste keuze voor een al of niet 'soepele' instelling is overigens veelal niet mogelijk: de CvI's weten doorgaans niet aan welke vorm van extra zorg de ouders de voorkeur gaan geven.

8. Regionale verschillen

De indruk bestaat dat de belangstelling voor cluster 4 in het algemeen en die voor de rugzak in het bijzonder per regio verschilt. Tabel 12 levert de informatie waarmee deze indruk getoetst kan worden. Deze tabel omvat de volgende gegevens:

- kolom 1: nummer van het REC;
- kolom 2: het aantal leerlingen in primair en voortgezet onderwijs in september 2004 (basispopulatie);
- kolom 3: het aantal leerlingen dat in 2003/2004 bij cluster 4 is aangemeld (aantal aanmeldingen) en van wie het protocol naar de LCTI is gezonden;
- kolom 4: het percentage leerlingen (van primair en voortgezet onderwijs samen) dat in 2003/2004 bij cluster 4 is aangemeld (% aanmeldingen);
- kolom 5: het aantal leerlingen dat in 2003/2004 een positieve indicatie kreeg (positieve indicatie);
- kolom 6: het percentage leerlingen met een positieve indicatie dat een aparte school voor speciaal onderwijs ging bezoeken (% aparte school voor speciaal onderwijs);

- kolom 7: het percentage leerlingen met een positieve indicatie van wie de ouders voor de rugzak hebben gekozen (% rugzak).

Tabel 12
Regionale verschillen in 2003/2004 ⁸; toelichting in tekst ⁹

1 Nr. REC	2 basispopulatie	3 aantal aanmeldingen	4 % aanmeldingen.	5 aantal positief	6 % aparte school	7 % rugzak
4-1	158.800	1.112	0,69 %	1.029	60 %	40 %
4-3	189.060	1073	0,57 %	983 ¹⁰	76 %	24 %
4-4	151.720	398	0,26 %	386	58 %	42 %
4-5	90.410	237	0,26 %	226	54 %	46 %
4-6	108.020	415	0,38 %	394	70 %	30 %
4-9	195.350	456	0,23 %	446	77 %	23 %
4-10	94.130	432	0,46 %	406	66 %	34 %
4-11	38.150	173	0,45 %	160	56 %	44 %
4-13	122.520	359	0,29 %	348	64 %	36 %
4-16	58.620	269	0,46 %	256	72 %	28 %
4-17	47.820	270	0,56 %	252	60 %	40 %
4-18	115.690	535	0,46 %	531	52 %	48 %
4-19	130.820	561	0,43 %	530	67 %	33 %
4-20	22.510	145	0,64 %	144	72 %	28 %
Totaal	1.523.620	6.435	0,42 %	6.091	65 %	35 %

De in kolom 4 opgenomen percentages bieden een duidelijk beeld van de vrij grote onderlinge verschillen tussen de REC's. Bij de vier REC's met het hoogste percentage aanmeldingen (4-1, 4-3, 4-17 en 4-20) worden verhoudingsgewijs twee à drie keer zoveel leerlingen voor de zorg van cluster 4 aangemeld dan bij de vier REC's met de laagste aanmeldingspercentages (de REC's 4-4, 4-5, 4-9 en 4-13).

De voorkeur voor de rugzak boven een aparte school voor speciaal onderwijs lijkt geen verband te houden met deze verschillen in aantal aanmeldingen. Van de vier REC's met het

⁸ Bij het samenstellen van deze notitie waren nog niet alle gegevens over het schooljaar 2004/2005 beschikbaar.

⁹ De in kolom 2 vermelde aantallen zijn ontleend aan CBS-gegevens.

¹⁰ 73 maal oordeel niet ingevuld

hoogste percentage rugzakleerlingen (4-4, 4-5, 4-11 en 4-18) zijn er twee (4-4 en 4-5) die tot de vier REC's met het laagste percentage aanmeldingen behoren, maar bij de vier REC's met het laagste percentage rugzakleerlingen (4-3, 4-9, 4-16 en 4-20) zijn er ook twee (4-3 en 4-20) die tot de vier REC's met het hoogste percentage aanmeldingen behoren. Daarnaast is één REC (4-9) dat zowel tot de vier REC's met het laagste percentage aanmeldingen als tot de vier REC's met het laagste percentage rugzakleerlingen behoort.

Opvallend is ook dat het percentage aanmeldingen in de REC's, waartoe de vier grote steden behoren, bij drie van deze vier REC's beneden het gemiddelde uitkomt (4-4, 4-6 en 4-9). REC 4-19 heeft een aanmeldingspercentage net boven het gemiddelde.

De verschillen tussen de REC-regio's komen ook tot uiting in tabel 13. Deze tabel schetst een beeld van de groei van het aantal leerlingen op aparte scholen binnen de verzorgingsgebieden van de verschillende REC's.

Tabel 13	
Groeipercents van het aantal leerlingen in de REC's van cluster 4 in de periode 2002-2004 (geïndiceerde leerlingen en leerlingen voor wie de zgn. plaatsingsbekostiging van toepassing is)	
Groeipcentage	Aantal REC's
geen groei	1
0 – 20 %	9
21 – 40 %	3
41 – 60 %	-
meer dan 60 %	1

Net als die van tabel 12 wijzen ook de cijfers van deze tabel op een zeer grote variatie. Bij het merendeel van de REC's is sprake van een groei tussen 0 % en 20 %. Er zijn er echter drie met een groei tussen 20 % en 40 %. Bij één REC is zelfs sprake van een groei van meer dan 60 %. Nadere analyse van de achtergronden van de groei van de laatste vier REC's is van groot belang. Daarbij kan nu reeds worden opgemerkt dat twee van de vier REC's waarbij sprake is van een groei van meer dan 20 % in 2003 van doen hebben met de overheveling van aan justitiële inrichtingen gekoppelde scholen naar het Ministerie van OCW.

9. Samenvatting en advies

1. De deelname aan cluster 4 groeit: in een periode van twaalf jaar is het aantal leerlingen van de betrokken scholen meer dan verdubbeld: van minder dan 11.000 leerlingen in 1992 naar meer dan 22.000 leerlingen in 2004. Ongeveer 45 % van deze groei heeft gestalte gekregen in de periode 1992-2000, ongeveer 55 % in de periode 2000-2004.

2. De groei van het aantal leerlingen op de scholen van cluster 4 betreft vooral het voortgezet speciaal onderwijs. In de periode 2000-2004 kwam 70 % van de groei voor rekening van deze vorm van speciaal onderwijs. De groei van het gebruik van de zgn. rugzak betreft vooral leerlingen van het primair onderwijs.

3. Bij de analyse van de groei van de deelname aan cluster 4 moet onderscheid worden gemaakt tussen onderwijsplaatsen die op basis van een CvI-beschikking worden gefinancierd en onderwijsplaatsen die op basis van de zgn. plaatsbekostiging gefinancierd worden. De groei van het aantal op basis van de zgn. plaatsbekostiging gefinancierde plaatsen (in 2003-2004 ongeveer 11 %) is beduidend groter dan die op basis van een CvI-beschikking (in 2003-2004 minder dan 3 %).

4. Er moet ook rekening worden gehouden met de overheveling van een aantal onderwijsvoorzieningen van het Ministerie van Justitie naar het Ministerie van OCenW. Zonder deze overheveling zou cluster 4 in 2004 ongeveer 2.000 leerlingen minder omvatten.

5. Naast de groei van het aantal leerlingen op de onder cluster 4 vallende scholen voor (voortgezet) speciaal onderwijs is er ook sprake van een intensief gebruik van de mogelijkheid van extra zorg binnen het regulier onderwijs op basis van een indicatie voor cluster 4 (de zgn. rugzak). Hiervan werd in oktober 2005 door ongeveer 8.000 leerlingen gebruik gemaakt. De groei van het aantal rugzak-leerlingen heeft niet tot een daling van het aantal leerlingen op aparte scholen voor speciaal onderwijs geleid. Het lijkt er eerder op dat de rugzak vooral wordt gebruikt voor kinderen die tot nu van extra onderwijszorg verstoken bleven: kinderen die extra zorg behoeven, maar waarvan de ouders kiezen voor extra zorg binnen het regulier onderwijs in plaats van binnen een aparte school voor speciaal onderwijs.

6. Extra onderwijszorg via de rugzak komt vooral voor bij leerlingen die op het moment van aanmelding voor cluster 4 een basisschool bezoeken. Ruim 40 % van de ouders van deze leerlingen kiest voor de rugzak. Dat rechtvaardigt de verwachting dat het aantal rugzak-leerlingen de komende jaren verder zal toenemen.

7. Onder de zgn. rugzakleerlingen bevindt zich een opvallend hoog percentage leerlingen met een stoornis binnen het autistisch spectrum (60 %). Binnen de groep leerlingen van wie de ouders voor een aparte school voor speciaal onderwijs kiest is dit percentage duidelijk lager (36 %). Het verschil betreft vooral kinderen met de diagnose PPD-NOS (35 % van de rugzakleerlingen versus 20 % van de leerlingen die naar het speciaal onderwijs gaan) en kinderen met het syndroom van Asperger (10 % van de rugzakleerlingen versus 4 % van de leerlingen op aparte scholen voor speciaal onderwijs). Voor een deel van deze leerlingen was voor de invoering van de rugzak geen passende hulp beschikbaar. Anderen bezochten (bij gebrek aan alternatief) scholen voor speciaal onderwijs die niet voor hen bedoeld waren.

8. Bij het verstrekken van een positieve indicatie aan toekomstige rugzak-leerlingen maken de CvI's minder vaak gebruik van de beredeneerde afwijking dan bij de toekenning van een positieve indicatie aan leerlingen die speciale scholen gaan bezoeken.

9. Onderzoek leert dat de mate van overeenstemming tussen het besluit van de CvI en dat van de LCTI over de toelaatbaarheid tot cluster 4 bij zgn. rug-zakleerlingen en leerlingen die naar aparte (v)so scholen gaan nauwelijks verschilt. Bij rugzak-leerlingen is deze overeenstemming 92 %, bij leerlingen die naar aparte scholen gaan 89 %. Dit illustreert dat de CvI's zich bij de beoordeling van rugzak-leerlingen niet 'soepeler' opstellen dan bij de beoordeling van leerlingen die naar aparte scholen voor speciaal onderwijs gaan. Een bewuste keuze voor een al of niet 'soepele' instelling is overigens veelal niet mogelijk: de CvI's weten doorgaans niet aan welke vorm van extra zorg de ouders de voorkeur gaan geven.

10. De grote belangstelling voor de rugzak laat zien dat deze vorm van extra onderwijszorg duidelijk in een behoefte voorziet. De keerzijde van deze groeiende interesse betreft de kosten die het realiseren van deze behoefte met zich meebrengt. Deze kostenstijging zou de vraag kunnen opwerpen of de vigerende criteria voor de toekenning van de zorg van cluster 4 de deur naar deze zorg niet te ver hebben opengezet. Dit lijkt niet het geval. De groei van cluster 4 zal eerder te maken hebben met:

- de toename van het aantal kinderen en jeugdigen met gedragsproblemen en/of ontwikkelingspsychopathologie (een verschijnsel waarmee niet alleen het onderwijs maar ook de jeugdzorg en de jeugdgezondheidszorg worden geconfronteerd) en
- het feit dat een aantal leerlingen met ernstige problemen dat (in ieder geval naar het oordeel van de ouders) niet gebaat was bij plaatsing op een aparte school voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen door de invoering van de rugzak thans wel geholpen kunnen worden.

11. Tussen de REC's zijn grote verschillen met betrekking tot het aantal leerlingen dat naar cluster 4 wordt verwezen. Bij de vier REC's met het hoogste percentage aanmeldingen worden verhoudingsgewijs twee à drie keer zoveel leerlingen voor de zorg van cluster 4 aangemeld dan bij de vier REC's met de laagste aanmeldingspercentages.

12. Bij de analyse van de achtergronden van de in deze notitie besproken groei speelt een groot aantal interacterende 'verklaringen' een rol. Zie bijlage B. Een aantal van deze verklaringen valt buiten de directe invloedssfeer van het hedendaagse onderwijsbeleid. Dat geldt bijvoorbeeld voor groeibevorderende maatschappelijke verschuivingen en de toenemende vraag naar gespecialiseerde diagnostiek en behandeling. Wel beïnvloedbaar zijn:

- de verschillen in bekostigingssystematiek tussen het speciaal basisonderwijs, het leerwegondersteunend onderwijs, het praktijkonderwijs en het (voortgezet) speciaal onderwijs;
- het toenemend strategisch gedrag van scholen, hulpverleners en ouders;
- de toenemende selectiviteit van het schoolsysteem en
- verschuivingen in de wijze van beoordelen van scholen.

Met deze (onvolledige) opsomming wordt (nog) niet gepleit voor concrete interventies. Voorstellen daartoe vergen uitvoerig onderzoek. Het gaat slechts om een overzicht van (mogelijke) groeibevorderende factoren die in beginsel vanuit het onderwijsbeleid beïnvloedbaar zijn.

13. Suggesties met betrekking tot het beïnvloeden van deze factoren vallen buiten het bestek van deze notitie. Zij zouden op dit moment ook nog prematuur zijn. Zij zijn pas zinvol na diepgaander analyse van de gesignaleerde groei en de achtergronden daarvan. Daarbij kan niet worden volstaan met verdere analyse van de bij LCTI, OCW, CBS en CFI aanwezige gegevens. Zij kan op dit moment alleen door kwalitatief onderzoek worden verzameld. Contextkenmerken als het REC-beleid, het verwijzing- en aanmeldingsgedrag van scholen, ouders en andere betrokkenen en het effect van de vigerende bekostigingssystematiek zijn minstens zo belangrijk als leerlingkenmerken.

14. Een vruchtbare invalshoek voor zo'n brede analyse is het vergelijken van een beperkt aantal REC's. Te denken valt aan drie REC's met een relatief hoog deelnamepercentage en drie REC's met een relatief laag deelnamepercentage.

15. Het voorgestelde onderzoek vergt meer tijd en menskracht dan voor de samenstelling van deze notitie beschikbaar was. Zo'n onderzoek is echter wel van groot belang. Wanneer het

niet plaats vindt zal een belangrijk deel van de achtergronden van de groeiende belangstelling voor cluster 4 verborgen blijven.

Bijlage A

O N D E R
O N D E R
L T U U R
N E M
S C H A P

LCTI
T.a.v. Prof. drs. J. van Londen
Postbus 19521
2500 CM Den Haag

Den Haag

Ons kenmerk
PO/ZO/05/24700

31 MEI 2005

Onderwerp
Onderzoek groei cluster 4 door LCTI

Geachte heer Van Londen,

Op 25 mei jl. heeft een Algemeen overleg plaatsgevonden in de Tweede Kamer over het onderwijs aan leerlingen van de Berkenschutse in Heeze. Aanleiding voor dit overleg was het grote aantal brieven dat de Vaste kamercommissie OCW heeft ontvangen van verontruste ouders. Het betreft ouders van autistische leerlingen die hun kind onderwijs willen laten volgen op de Berkenschutse. Ouders zijn in onzekerheid over de vraag of hun kind geplaatst kan worden daar het aantal aanmeldingen veel groter is dan het aantal leerlingen dat kan worden ingeschreven.

Tijdens dit Algemeen overleg en in de brief die ter voorbereiding van het overleg aan de Tweede Kamer is gestuurd, heb ik mijn zorg uitgesproken over de sterke groei in de afgelopen jaren van het aantal leerlingen in cluster 4. Om inzicht te krijgen in de groei en de oorzaken van de groei is aan de Tweede Kamer toegezegd dat een onderzoek wordt uitgevoerd door de LCTI. Op 26 mei jl. heeft een overleg plaatsgevonden met de secretaris van uw commissie om te komen tot een nadere invulling van het onderzoek. In deze brief worden de afspraken die over het onderzoek zijn gemaakt, op een rijtje gezet.

De LCTI voert een dossieranalyse cluster IV uit. In deze analyse staan de volgende vragen centraal.

1. Hoe ontwikkelt zich de deelname van leerlingen aan cluster IV?

Bij de beantwoording van deze vraag worden in elk geval de jaren 2002/2003 (proefjaar), 2003/2004 en 2004/2005 betrokken. Daarnaast zoekt de LCTI naar de onderbouwing van de ontwikkeling van de deelname in cluster IV in de jaren voor 2002/2003. Indien mogelijk worden regionale variaties in deelnamepatronen benoemd. Ook wordt bij de beantwoording van deze vraag een relatie gelegd met de kwaliteit van de indicatie(dossiers).

2. Hoe is de leerlingpopulatie van cluster IV samengesteld?

De LCTI analyseert de leerlingpopulatie naar verschillende relevante kenmerken (leeftijdopbouw, stoornis, school van herkomst, etc.). Bij de beantwoording van deze vraag wordt, indien mogelijk verwezen naar regionale variaties, zo mogelijk in de vorm van een kengetal, dat wil zeggen

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Rijnstraat 50, Postbus 16375, 2500 BJ Den Haag T +31-70-412 3456 F +31-70-412 3450 W www.minocw.nl
Contactpersoon: D. van der Elst, T +31-70-4124888

bijvoorbeeld het aantal autisten per 10.000 jongeren in een REC-regio. Ook wordt een eventuele samenhang tussen bepaalde indicaties en de toekenning van residentiële plaatsen bij het onderzoek betrokken.

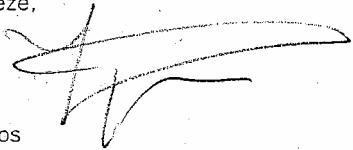
3. Past de indicatie PDD-NOS in de huidige indicatiecriteria?

Is de LCTI, op basis van het dossieronderzoek van mening dat de diagnose PDD-NOS als criterium voor het verkrijgen van een indicatie voor (v)so/ LGF voldoende is of dienen de criteria te worden aangepast?

Graag zouden wij de resultaten van het onderzoek uiterlijk op 15 juli a.s. ontvangen.

Ik verwacht u hiermee voldoende geïnformeerd te hebben. Mocht u echter toch nog vragen hebben, dan kunt u deze stellen aan mevrouw Van der Elst (tel: 070 4124688) of de heer De Boer (tel: 070 4124681).

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
namens deze,

drs. J. Groos

(hoofd van de afdeling Zorg en Omgeving, directie Primair Onderwijs)

Bijlage B

Vermoedens betreffende de achtergronden van de groei van de deelname aan cluster 4

Aan het slot van hun bekende, in de jaren tachtig van de vorige eeuw gepubliceerde, studie over de groei van het speciaal onderwijs spreken Doornbos en Stevens van een ‘complex en ondoorzichtig vraagstuk’. Deze kwalificatie is thans (bijna twintig jaar later) nog steeds actueel. Dat geldt in elk geval voor de groei van de deelname aan cluster 4. In de discussie over de achtergronden en oorzaken van deze groei speelt een groot aantal, veelal speculatieve, ‘vermoedens’ een rol. De belangrijkste daarvan zijn (in min of meer willekeurige volgorde):

- a. *maatschappelijke verschuivingen* (zoals veranderingen in de samenstelling van de bevolking door de komst van een groot aantal migranten, wijzigingen in de rol van het gezin, veranderende opvoedingspatronen e.d.) die gepaard gaan met toenemend maatschappelijk ongewenst gedrag van kinderen en jeugdigen;
- b. *toenemende vraag naar gespecialiseerde diagnostiek en behandeling* (de moderne mens doet sneller en vaker een beroep op de kennis en vaardigheden van gespecialiseerde professionals dan vroeger het geval was);
- c. *toename van de ‘diagnostische’ kennis* van leerkrachten (leerkrachten raken steeds beter geïnformeerd over de verschijningsvormen en achtergronden van leer- en gedragsproblemen; dit blijkt tot een toename van het aantal verwijzingen te leiden);
- d. *verschuivende opvattingen over de rol van cluster 4* bij de opvang van problematische leerlingen, waardoor de ZMOK-scholen niet langer als uitsluitend bedoeld voor leerlingen met (zeer ernstige) geëxternaliseerde gedragsproblemen worden gepercipieerd;
- e. *het drempelverlagend effect van de invoering van leerlinggebonden financiering* (ambulante begeleiding binnen het regulier onderwijs is minder ingrijpend dan het bezoeken van een aparte school die vooral bezocht wordt door kinderen met ernstige gedragsproblemen);
- f. *veranderingen in de bekostigingssystematiek* van het voormalige LOM- en MLK-onderwijs, waardoor het voor de WSNS-samenwerkingsverbanden aantrekkelijk is geworden leerlingen met gedragsproblemen naar cluster 4 te verwijzen;
- g. *toenemend strategisch gedrag* van scholen, hulpverleners en ouders, gericht op maximale benutting van de financiële mogelijkheden die de overheid biedt;
- h. *onvoldoende discriminerende indicatiecriteria* (waardoor meer leerlingen voor de zorg van cluster 4 in aanmerking zouden komen dan strikt noodzakelijk is);
- i. *toenemende selectiviteit van het schoolsysteem*, waardoor (zeker in het voortgezet onderwijs) steeds meer leerlingen uit de boot van het regulier onderwijs vallen;
- j. *verschuivingen in de wijze van beoordelen van scholen* (de kwaliteit van een school wordt steeds vaker gekoppeld aan het percentage geslaagden en/of het percentage zittenblijvers).

Deze opsomming van factoren, die in het vervolg van deze bijlage één voor één besproken worden, is niet volledig. Dat neemt niet weg dat zij een redelijk overzicht biedt van de belangrijkste thema’s die de laatste tijd in de discussie over de groei van de deelname aan cluster 4 aan de orde komen.

Eén van de cruciale knelpunten in de discussie over de groei van het speciaal onderwijs is het speculatieve karakter van de gepresenteerde vermoedens. Empirische toetsing van deze vermoedens is veelal niet mogelijk. Dit houdt o.a. verband met het feit dat empirisch onderzoek van veranderingen (minstens) twee ‘metingen’ vereist: één in de oude situatie en één in de nieuwe situatie. Hier stuit men op het onoverkomelijke probleem dat over de oude situatie niet of nauwelijks bruikbare gegevens beschikbaar zijn. Dit belemmert een

vergelijking tussen de oude en de nieuwe situatie. Eén van de weinige middelen om dit probleem op te lossen is het gebruik van vragenlijsten waarmee ervaren velddeskundigen wordt gevraagd verschillen tussen ‘vroeger’ en ‘nu’ aan te geven. Dergelijk onderzoek vergt echter meer tijd en menskracht dan voor de in deze notitie beschreven terreinverkenning beschikbaar was.

Het werk van de LCTI kan er op termijn toe bijdragen dat vergelijking van leerlingkenmerken en redenen van aanmelding in verschillende perioden mogelijk wordt. Dit is op dit moment helaas nog niet het geval. De LCTI beschikt op dit moment nog slechts over databestanden van drie schooljaren: 2002/2003, 2003/2004 en 2004/2005. Vergelijking van deze drie bestanden is een hachelijke zaak. In 2002/2003 ging het nog slechts om een ‘proefjaar’: de feitelijke beslissing over de toelating tot het speciaal onderwijs lag nog steeds in handen van de Commissies van Onderzoek van de betrokken scholen voor speciaal onderwijs. Inschakeling van de Commissies voor de Indicietelling en/of de LCTI was facultatief: slechts een deel van de aanmeldingsgegevens is naar de LCTI gezonden. Daarbij is het ook nog de vraag in hoeverre deze gegevens representatief zijn voor het totaal aantal aanmeldingen. Dit maakt een zinvolle vergelijking van de gegevens van 2002/2003 met die van de twee daarop volgende schooljaren tot een riskante onderneming. Vergelijking van 2003/2004 met 2004/2005 is in beginsel wel mogelijk, maar vereist wel enkele kanttekeningen:

- a. in de eerste maanden van het schooljaar 2003/2004 hebben de CvI's opvallend weinig aanmeldingen ontvangen (een aantal scholen had haar leerlingen op de valreep nog via de oude regeling toegelaten);
- b. in de tweede helft van 2003/2004 zijn de criteria gewijzigd (dit kan de zuiverheid van een eventuele vergelijking vertroebelen);
- c. nog niet alle gegevens over het schooljaar 2004/2005 zijn naar de LCTI gezonden (daardoor zijn de gegevens van 2004/2005 nog niet compleet).

Dit alles neemt niet weg dat de databestanden van de LCTI, zoals uit de in deze notitie verzamelde informatie blijkt, nu al een bijdrage kunnen leveren aan de analyse van de groei van de deelname aan cluster 4.

a. Maatschappelijke verschuivingen. In een groot aantal beschouwingen over de achtergronden van de groei van het speciaal onderwijs in het algemeen en die van cluster 4 in het bijzonder wordt verwezen naar de rol van maatschappelijke veranderingen bij de groei van het aantal kinderen met ernstige gedragsproblemen. Daarbij komen tal van aspecten aan de orde: veranderingen in het gezinsleven, verschuivingen in de manier van opvoeden, vervaging van normen en waarden, de komst van een groot aantal migranten die moeite hebben met het vinden van een plaats in de Nederlandse samenleving enz. Het lastige van deze invalshoek bij het verklaren van de groei van het speciaal onderwijs (en van de behoefte aan jeugdzorg) is de onmogelijkheid van empirische toetsing van de geponeerde opvattingen. Vrijwel iedereen is ervan overtuigd dat maatschappelijke verschuivingen een belangrijke rol spelen bij het ontstaan van gedragsproblemen bij kinderen en jeugdigen, maar niemand is in staat het oorzakelijk verband tussen de genoemde maatschappelijke verschijnselen en de toename van de deelname aan cluster 4 bloot te leggen.

b Toenemende vraag naar gespecialiseerde diagnostiek en behandeling. De moderne mens doet steeds eerder en steeds vaker een beroep op de kennis en vaardigheden van gespecialiseerde professionals. Dat geldt niet alleen voor medische problemen. Het geldt voor vrijwel alle levensterreinen die door de ‘markt van welzijn en geluk’ worden bestreken. Het is ook van toepassing op school- en opvoedingsproblemen: scholen en ouders zoeken steeds

vaker hun heil bij orthopedagogen, psychologen, kinderpsychiaters enz. Deze voorzien kinderen van 'diagnostische labels' die vroeger niet of slechts in beperkte kring bekend waren: syndroom van Asperger, PDD-NOS, ADHD, non-verbal learning disorder enz. Bij deze (zeer) specifieke labels past een aanpak waarvan men meent dat het regulier onderwijs deze niet (in ieder geval niet zonder specialistische ondersteuning) kan bieden. Dit effent de weg naar het speciaal onderwijs waarvan verwacht wordt dat het deze specifieke aanpak wel in huis heeft. Daardoor worden meer kinderen naar cluster 4 verwezen dan vroeger het geval was. Ook deze verklaring is helaas niet of nauwelijks bewijsbaar.

c. Toename van de 'diagnostische' kennis van leerkrachten. De toenemende belangstelling voor kinderen met school- en leerproblemen heeft er toe geleid dat de doorsnee-leerkracht veel meer kennis heeft over de verschijningsvormen en achtergronden van leer- en gedragsproblemen dan vroeger het geval was. Daarbij richt de belangstelling zich vooral op problematische kind- en gezinskenmerken: de rol van het onderwijs en de leerkracht hierin blijft veelal buiten schot. Deze 'verhoogde gevoeligheid' voor problematische kind- en gezinskenmerken wil er nogal eens toe leiden dat de leerkracht steeds minder perspectieven ziet om een leerling met problemen binnen het regulier onderwijs te helpen, waardoor de kans op verwijzing naar het speciaal onderwijs toeneemt. Dit verschijnsel werd reeds in de jaren tachtig van de vorige eeuw gesignaleerd. De indruk bestaat dat dit onbedoelde effect van de toenemende diagnostische belangstelling van leerkrachten de laatste jaren eerder groter dan kleiner is geworden.

d. Verschuivende opvattingen over de rol van cluster 4. De drie schoolsoorten die samen cluster 4 vormen hebben elk hun eigen geschiedenis en de daarbij behorende populatie. De ZMOK-scholen (de scholen met verreweg de meeste leerlingen) werden gedurende lange tijd vrijwel uitsluitend bezocht door kinderen met ernstige (geëxternaliseerde) gedragsproblemen. Er waren wel leerlingen met geïnternaliseerde gedragsproblemen (de zgn. 'stille ZMOK-kers'), maar deze vormden op de meeste ZMOK-scholen een uiterst kleine minderheid. Dat hield niet alleen verband met wijd verspreide misvattingen over de doelgroep van het ZMOK-onderwijs, maar ook met de opstelling van ouders en hulpverleners van kinderen met geïnternaliseerde problemen. Een groot deel van hen achtte het 'harde' klimaat van de ZMOK-school niet geschikt voor deze toch al kwetsbare kinderen. De populatie van de PI-scholen, de tweede schoolsoort van cluster 4, is vanaf het begin van de jaren vijftig van de vorige eeuw vooral gekenmerkt door een grote mate van heterogeniteit. PI-scholen vervulden in sommige gevallen de functie van vangnet voor kinderen die elders in het speciaal onderwijs niet terecht konden. De derde schoolsoort van cluster 4, de scholen voor langdurig (psychiatrisch) zieke kinderen, werd in eerste instantie vooral bezocht door kinderen die (semi)residentiële zorg van een kinderpsychiatrische kliniek ontvingen. Daarnaast heeft de populatie van een deel van de scholen voor somatisch zieke kinderen in de loop van de tijd een forse verandering ondergaan: van kinderen met overwegend somatische problemen naar kinderen met overwegend psychosociale problemen. Min of meer synchroon met de invoering van de leerlinggebonden financiering heeft bij ouders en hulpverleners een verandering plaatsgevonden in de perceptie van de ZMOK-scholen. Dit mede op grond van het feit dat men zich voor ambulante begeleiding van normaal begaafde kinderen met pervasieve ontwikkelingsstoornissen en verwante gedragsproblemen tot cluster 4 dient te richten. Daarbij komt men eerder bij ZMOK-scholen terecht, die een betere regionale spreiding hebben, dan bij PI- of LZK-scholen. Daardoor krijgt een deel van de ZMOK-scholen met een nieuwe populatie van doen: kinderen die zonder hun problemen te externaliseren met een vorm van ontwikkelingspsychopathologie kampen. Een niet onbelangrijk deel van deze kinderen werd in het verleden niet bij het speciaal onderwijs aangemeld. Deze uitbreiding van de populatie

van het ZMOK-onderwijs lijkt één van de oorzaken van de groei van de deelname aan cluster 4. Ook hier speelt echter het probleem dat harde bewijslast niet of nauwelijks valt te leveren.

e. Drempelverlagend effect van de invoering van leerlinggebonden financiering. Het is een bekend en alleszins begrijpelijk verschijnsel dat de meeste ouders veel moeite hebben met de plaatsing van hun kinderen op een school voor speciaal onderwijs. Dat geldt in versterkte mate voor de ZMOK-scholen, die, zoals hierboven reeds is opgemerkt, lange tijd vooral werden bezocht door leerlingen die door hun wangedrag binnen het regulier onderwijs niet te handhaven waren. Dit leidde er toe dat een aantal ouders nooit gebruik heeft willen maken van de expertise van deze scholen. Deze expertise was immers alleen beschikbaar voor kinderen die op een aparte school voor speciaal onderwijs werden geplaatst. Met de invoering van de leerlinggebonden financiering is deze expertise ook beschikbaar voor kinderen van wie de ouders geen plaatsing op een aparte school willen. Het ligt voor de hand dat dit een drempelverlagend effect heeft, waardoor vaker een beroep op cluster 4 wordt gedaan dan in het verleden het geval was.

f. Veranderingen in de bekostigingssystematiek van het voormalige LOM- en MLK-onderwijs. Met de omzetting van het LOM- en MLK-onderwijs in speciaal basisonderwijs heeft de financiering van deze vorm van extra onderwijszorg een ingrijpende verandering ondergaan. Tot halverwege de jaren negentig van de vorige eeuw gold een systeem van ‘open-eind-financiering’: de overheid subsidieerde elke leerling die op een school voor LOM- of MLK-onderwijs werd geplaatst: hoe meer leerlingen hoe groter de bijdrage van de overheid. Deze open-eind-financiering is in de tweede helft van de jaren negentig afgeschaft: de in WSNS-samenwerkingsverbanden georganiseerde basisscholen krijgen een budget waarmee 2 % van de leerlingen in het verzorgingsgebied van een WSNS-samenwerkingsverband een school voor speciaal basisonderwijs kunnen bezoeken. WSNS-samenwerkingsverbanden die meer leerlingen naar het speciaal basisonderwijs willen verwijzen dienen dit zelf te betalen uit het zorgbudget van het regulier onderwijs. Deze verandering in de bekostigingssystematiek lijkt één van de redenen waarom de groei van het speciaal basisonderwijs in de loop van de jaren negentig tot stilstand is gebracht. Daarbij is het wel opvallend dat de stilstand van de groei van het speciaal basisonderwijs gepaard gaat met een sterke groei van het speciaal onderwijs. Dat geldt voor alle clusters, ook voor de deelname aan cluster 4. Dit samengaan van de daling van de deelname aan het speciaal basisonderwijs met de groei van het speciaal onderwijs wordt wel het ‘weglekeffect’ genoemd. Hoewel de causaliteit van de relatie tussen deze twee ontwikkelingen niet onomstreden is, heeft het er toch alle schijn van dat de verandering in de bekostiging van het speciaal basisonderwijs de groei van de deelname aan cluster 4 heeft beïnvloed. WSNS-samenwerkingsverbanden die ‘lastige’ leerlingen op een school voor speciaal basisonderwijs plaatsen moeten hiervoor niet alleen een bijzondere inspanning leveren, maar moeten ook nog de rekening betalen. Samenwerkingsverbanden die hun ‘lastige’ leerlingen naar cluster 4 verwijzen kunnen de lasten en de kosten bij anderen leggen. Dit maakt het weinig attractief om kinderen met gedragsproblemen op scholen voor speciaal basisonderwijs te plaatsen.

g. Toenemend strategisch gedrag van scholen, hulpverleners en ouders. De wijze waarop op dit moment extra onderwijszorg wordt gefinancierd blijkt scholen, hulpverleners en ouders nog meer keuzemogelijkheden te bieden dan bij de vaststelling van dit bekostigingssysteem werd bedoeld. Daarbij gaat het om keuzes die vooral bepaald worden door financiële motieven: welke keuze is (vanuit financieel perspectief) het voordeligst? Dat betreft:

- het aanvragen van leerlinggebonden financiering in gevallen waarbij verwijzing naar het speciaal onderwijs in het verleden niet werd overwogen;

- het (reeds besproken) ‘doorschuiven’ van leerlingen van het speciaal basisonderwijs naar het speciaal onderwijs;
- het ‘doorschuiven’ van leerlingen van het leerwegondersteunend onderwijs naar het voortgezet speciaal onderwijs en
- het aanvragen van leerlinggebonden financiering als alternatief voor de financiële ondersteuning die het leerwegondersteunend onderwijs biedt;
- het aanvragen van leerlinggebonden financiering als aanvulling op het budget dat in het kader van het praktijkonderwijs of het leerwegondersteunend onderwijs ter beschikking wordt gesteld.

Dit strategisch gedrag zal bij cluster 4 vaker aan de orde komen dan bij bijvoorbeeld het onderwijs voor dove kinderen. Bij dit alles gaat het om een verschijnsel waarvan het bewijs van het bestaan niet of nauwelijks te leveren valt. Gesprekken met directeuren van scholen en andere onderwijsmanagers bevatten echter regelmatig signalen waaruit blijkt dat financiële motieven (mede) een rol spelen bij de keuze voor een bepaalde vorm van extra onderwijszorg. Deze signalen illustreren dat de vigerende bekostigingssystematiek tot ‘calculerend’ gedrag kan verleiden.

h. Onvoldoende discriminerende indicatiecriteria. Sommige critici van het in 2003 van kracht geworden indicatiestellingproces zijn van mening dat de huidige criteria onvoldoende discrimineren. Deze critici zijn van mening dat er binnen het regulier onderwijs nog grote groepen leerlingen zijn die bij strikte toepassing van de criteria ook voor de zorg van cluster 4 in aanmerking zouden komen. Op grond daarvan zijn enkelen van hen dan ook van mening dat de deelname aan cluster 4 de komende jaren eerder zal toenemen dan afnemen. Deze critici vergeten vaak dat de criteria niet alleen betrekking hebben op de aanwezigheid van ontwikkelingspathologie, maar ook op belemmering van de onderwijsparticipatie en op de mogelijkheden van extra zorg via de reguliere middelen van de reguliere zorgstructuur (zie ook bijlage C). Desalniettemin lijkt nader onderzoek van dit vermoeden de moeite waard.

i. Toenemende selectiviteit van het schoolsysteem. Een aantal deelnemers aan de discussie over de groei van de deelname aan cluster 4 is van opvatting dat deze groei mede beïnvloed wordt door de toenemende selectiviteit van het schoolsysteem. Daarbij denken ze vooral aan de ontwikkelingen in het (diplomagerichte) voortgezet onderwijs, dat de sterke neiging heeft schooluitvallers naar andere scholen te verwijzen. Dat zou niet alleen voor VWO en HAVO, maar ook voor het VMBO gelden. Voor de laatste schoolvorm zijn de verwijzingsmogelijkheden beperkt, waardoor men al snel bij het speciaal onderwijs terecht komt. Ook hier gaat het om een opvatting waarvan het bewijs niet te leveren valt.

j. Verschuivingen in de wijze van beoordelen van scholen. Het hedendaagse streven naar maximale openheid heeft er toe geleid dat de ‘prestaties’ van scholen voor ouders, journalisten en andere geïnteresseerden (via Internet) onbeperkt toegankelijk zijn. Daarbij wordt het begrip ‘prestatie’ veelal versimpeld door overzichtelijke cijfers over meetbare zaken als het percentage geslaagden en het percentage zittenblijvers. Scholen krijgen daardoor steeds meer belang bij een hoog percentage geslaagden en een laag percentage zittenblijvers. Dat maakt het weinig attractief zwakke en lastige leerlingen zo lang mogelijk binnen het regulier onderwijs te handhaven. Ook hier geldt echter weer het probleem dat de juistheid van deze opvatting niet te bewijzen valt.

Bijlage C

De diagnose PDD-NOS als indicatiecriterium voor cluster 4

Introductie

Historisch gezien is autisme van een scherp gedefinieerde stoornis uitgegroeid tot een breed spectrum waarin het kernsyndroom, de autistische stoornis, DSM IV 299.00, omringd wordt door aanverwante stoornissen. Deze ontwikkeling is zowel klinisch als wetenschappelijk bepaald. Vanuit wetenschappelijk oogpunt worden scherp afgebakende stoornissen beoogd (splitterview) om artefacten in het onderzoek te vermijden, terwijl de klinische praktijk een bredere groep voor ogen heeft. Leo Kanner beschreef in 1943/1944 het vroeginfantiel autisme als een aparte stoornis. De zoektocht naar een eigen entiteit leidde tot scherpe criteria. Vanuit de klinische praktijk werd hiertegen geageerd daar teveel kinderen tussen wal en schip vielen. Teveel vergelijkbare stoornissen voldeden niet aan de gestelde criteria terwijl wel een vergelijkbare interventie nodig bleek. Dit resulteerde in een groep ‘aan autisme verwante contactstoornissen’, voorheen ook wel autistiform gedrag genoemd, die op wetenschappelijk verantwoorde wijze tot aparte classificaties hebben geleid.

Op dit moment kent de DSM IV-TR (APA, 2000) vijf autisme gerelateerde classificaties die onder de noemer ‘pervasieve ontwikkelingsstoornissen’ vallen, in de klinische praktijk tegenwoordig autismespectrumstoornissen genoemd. Deze vijf classificaties zijn:

- a. autistische stoornis (299.00 DSM IV-TR) die naar het klassieke autisme (het Kannersyndroom) verwijst;
- b. Aspergersyndroom (DSMIV-TR 299.80);
- c. PDD-NOS (Pervasive Developmental Disorder Not Otherwise Specified)(DSM IV-TR 299.80);
- d. desintegratieve stoornis van de kinderleeftijd (DSM IV-TR 299.10) en
- e. Rett-syndroom (DSM IV-TR 299.80).

Van deze vijf classificaties wordt de *autistische stoornis* als kernsyndroom beschouwd. Het *Aspergersyndroom* is vernoemd naar de Weense kinderarts Asperger die deze stoornis voor het eerst in 1944 beschreef. De *PDD-NOS* is een verlegenheidsclassificatie die weliswaar naar het kernsyndroom verwijst, maar slechts voldoet aan twee van de drie kerncriteria. De validiteit van het Aspergersyndroom en de PDD-NOS is zwak, hetgeen zich al uit in de grote verschillen in prevalentiecijfers. Beide stoornissen liggen in een soort grijs gebied waarbij in bepaalde gevallen de afgrenzing naar het normale enerzijds en naar de autistische stoornis anderzijds moeilijk te maken is. De *desintegratieve stoornis van de kinderleeftijd* en het *Rettsyndroom* zijn stoornissen die zich pas openbaren na een normaal ontwikkelingsverloop van respectievelijk 2-5 jaar en 9-18 maanden. Het Rettsyndroom is de enige classificatie die in het merendeel van de gevallen organisch identificeerbaar is (MECP2), terwijl de andere vier classificaties alleen nog maar op gedragsniveau onderkend kunnen worden. De laatste twee genoemde stoornissen gaan altijd gepaard met een verstandelijke beperking. Bij de autistische stoornis is er bij 75% ook sprake van een verstandelijke beperking. Het Aspergersyndroom gaat nooit samen met een verstandelijke beperking. De prevalentiecijfers voor het samengaan van PDD-NOS met een verstandelijke beperking zijn niet bekend in verband met de geringe validiteit van PDD-NOS.

Prevalentiecijfers

Het aantal pervasieve ontwikkelingsstoornissen lijkt enorm toe te nemen. Het speciale onderwijs dreigt overspoeld te worden door kinderen met een PDD. Ook het aantal kinderen met een PDD dat geen onderwijs geniet maar door gedragsproblematiek of wachlijstproblematiek thuis zit schijnt erg groot te zijn, al ontbreken vooralsnog betrouwbare getallen. Van de vijf classificaties die onder de PDD-sectie vallen zijn wel prevalentiecijfers bekend al variëren die sterk. In 2003 publiceerde Fombonne de resultaten van een meta-analyse op basis van 21 studies die na 1987 zijn verschenen. De autistische stoornis werd tot 1987 altijd op 4 op de 10.000 geschat. Fombonne komt op basis van zijn meta-analyse tot 10 op de 10.000. PDD-NOS komt in zijn onderzoek op 15 op 10.000, terwijl de studies variëren van 8-25 op de 10.000 personen. In deze analyse zijn geen Nederlandse onderzoeken meegenomen, gezien die er ook niet zijn. Naar schatting ligt het prevalentiecijfer hier veel hoger omdat Nederland het enige land is waar PDD-NOS recht op financiering geeft (in de vorm van leergebonden financiering en/of een persoonsgebonden budget). In België gebeurt dat bijvoorbeeld niet. In de studie van Fombonne komt de prevalentie van het Aspergersyndroom op 2.5 op 10.000 te liggen, hetgeen sterk afwijkt van de studies van Gillberg en Wing die van 55 op de 10.000 spreken. Dit illustreert hoe zwak de validiteit van PDD-NOS en het Aspergersyndroom is. Het Rettsyndroom komt bij 1 op de 10.000 personen voor; de desintegratieve stoornis van de kinderleeftijd naar schatting bij 1 op de 100.000 personen. Kinderen met het Rettsyndroom genieten zelden onderwijs; zij verblijven veelal op KDC's. Kinderen met de desintegratieve stoornis kunnen zowel een KDC als een cluster-3 school bezoeken.

De groei in PDD-leerlingen wordt niet zozeer verklaard door een toename van de stoornis zelf maar door een verbeterde diagnostiek en een uitbreiding van aanverwante stoornissen, met name het Aspergersyndroom en PDD-NOS. Voor beide stoornissen zijn de criteria echter niet helder genoeg. Het aantal kinderen met het Aspergersyndroom gediagnosticeerd in Nederland is onbekend. Het aantal PDD-NOS-leerlingen en Asperger-leerlingen neemt drastisch toe en dat lijkt voor een deel te worden verklaard door de financiële rechten die deze diagnose verschaft. Er zijn zelfs ouders die om de classificatie vragen (ook als het niet zo blijkt te zijn) terwille van een SO-indicatie. Het is derhalve van essentieel belang om bij de indicatiestelling voor met name cluster 4 niet alleen op de stoornis af te gaan. Criteria op het vlak van de bemoeienis van de jeugdzorg, de belemmering van de onderwijsparticipatie en de ontoereikendheid van de reguliere zorg dienen even zwaar mee te tellen.

Speciaal onderwijs, regulier onderwijs met rugzak of regulier onderwijs zonder rugzak?

Kinderen met een pervasieve ontwikkelingsstoornis vindt men zowel binnen het regulier onderwijs als binnen het speciaal onderwijs. Binnen het regulier onderwijs zijn er kinderen met en zonder rugzak. Niet elk kind met een pervasieve ontwikkelingsstoornis heeft een rugzak nodig. Het betreft hier kinderen met de autistische stoornis en een (boven-) normale intelligentie, met het Aspergersyndroom of met PDD-NOS en een (boven-) normale intelligentie zonder dat sprake is van belemmering van de onderwijsparticipatie. Anderen reddten het op het reguliere onderwijs met een rugzak. Dit is voor het merendeel niet weggelegd.

Kinderen met de autistische stoornis kunnen op alle vier de clusters geplaatst worden. De keuze van het cluster is afhankelijk van de aard van de bijkomende problemen en/of de

uitingsvorm van de stoornis. Kinderen met autisme in combinatie met visusproblemen, auditieve tekorten, spraak/taalproblemen of een verstandelijke beperking of gedragsproblemen kunnen in respectievelijk cluster 1, 2, 3 of 4 worden geplaatst. Gezien de aan autisme gerelateerde taalproblemen kan een leerling met de autistische stoornis of het Aspergersyndroom in bepaalde gevallen geïndiceerd worden voor cluster 2. De taalproblematiek kleurt het autistische beeld dan zo sterk in dat de leerling op de expertise van cluster 2 is aangewezen.

Er zijn regio's waar cluster 4 wordt geconfronteerd met een groot aantal aanmeldingen van PDD-kinderen, hetgeen in een aantal gevallen tot lange wachtlijsten heeft geleid. De Tweede Kamer heeft hierover haar zorg uitgesproken. Daarbij is ook aandacht gevraagd voor de grote aantallen kinderen die geen onderwijs volgen. Bij deze groep zitten echter ook kinderen die een KDC bezoeken. Daarnaast zijn er leerlingen die niet alle dagen maar slechts parttime onderwijs kunnen volgen, omdat zij nog onvoldoende in staat zijn hele dagen op school te zitten, of omdat hun gedrag van dien aard is dat de school dit niet alle dagen aankan. Dit vraagt om nuancering van de in discussies genoemde aantallen. Er zitten ook leerlingen thuis omdat ouders het niet met het SO-advies eens zijn. Zij willen hun kind op het reguliere onderwijs met rugzak, terwijl het regulier onderwijs dat niet wil omdat zij het kind niet de juiste hulp kan bieden.

Conclusie

De pervasieve ontwikkelingsstoornis op zich is niet zonder meer een indicatie voor het speciaal onderwijs. Hoewel de meeste kinderen met een pervasieve ontwikkelingsstoornis wel op speciaal onderwijs zijn aangewezen is grondige diagnostiek een voorwaarde. Daarnaast moet ook het effect van bemoeienis van de jeugdzorg en de belemmering van de onderwijsparticipatie bij de indicatiestelling betrokken worden. Dit geldt voor alle classificaties en zeker ook bij PDD-NOS. De LCTI wil PDD-NOS als criterium niet verwijderen. Bij verwijdering van deze stoornis zal het gebruik van de beredeneerde afwijking toenemen, terwijl het veelal om terechte indicaties gaat. Zorgvuldige diagnostiek moet tot correcte indicaties kunnen leiden.

Colofon

Auteurs: E.E.M. de Greef en C.M. van Rijswijk, met medewerking van I.A. van Berckelaer-Onnes

Ontwerp: JBenA raster grafisch ontwerp, Delft

Druk: The Printer, Den Haag

Uitgave: November 2005

ISBN: 90-8522-018-1